

بررسی عوامل و موانع پژوهش در آموزش و پرورش استان کهگیلویه و بویراحمد

محسن تیربند^۱

^۱ کارشناس ارشد آموزش محیط زیست

نویسنده مسئول:

محسن تیربند

چکیده:

علم پژوهش در جامعه به ویژه در آموزش و پرورش علاوه بر اصول، روش و ابزارهای پژوهش، دارای الزاماتی است که بدون آن انجام تحقیق و شناخت دقیق مسائل وجود نخواهد داشت. پژوهش در حرفه آموزش و پرورش به عنوان یک ضرورت اولیه برای پیشرفت آموزش، نگرش، دانش و رفتار شناخته شده است. اما فقط تعداد معدودی از آنها پژوهش انجام میدهند. این تحقیق با هدف تعیین موانع انجام پژوهش از دیدگاه پرسنل سازمان آموزش و پرورش استان کهگیلویه و بویراحمد انجام گرفته و در پایان جهت رفع موانع راه کارهای لازم مشخص گردیده است. این بررسی مقطعی در سال ۱۳۹۵ انجام شده است و در آن نظرات تعداد ۱۰۰ نفر از پرسنل شاغل در آموزش و پرورش استان کهگیلویه و بویراحمد با روش نمونه گیری طبقه ای تصادفی انتخاب شده است، در مورد موانع پژوهش اطلاعات با استفاده از پرسشنامه جمع آوری گردید. داده ها با کمک نرم افزار SPSS نسخه ۲۲ و استفاده از آزمون همبستگی پیرسون مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت و نتایج بدست آمده از بین موانع شخصی، دانش ناکافی در زمینه انجام تحقیق باعث فاصله گرفتن از امر پژوهش می شود و « مشکلات را می شود با آزمون و تجربه حل کرد پس نیازی به پژوهش نیست » به ترتیب بیشترین موافقین و بیشترین مخالفین را از لحاظ درصد فراوانی داشتند. در بین موانع سازمانی « کارکنان به تاثیر پژوهش در پیشبرد امور سازمان معتقدند » و « یافته های پژوهشی راه حل عملی برای مشکلات سازمان ارائه نمیدهد » به ترتیب بیشترین موافقین و بیشترین مخالفین بر اساس درصد فراوانی بدست آمد. با توجه به نتایج مطالعه به نظر میرسد برای حذف موانع پژوهش « کارکنان به تاثیر پژوهش در پیشبرد امور سازمان معتقدند » با انحراف معیار ۰/۰۵۷ در بین موانع سازمانی و « دانش ناکافی در زمینه انجام تحقیق باعث فاصله گرفتن از امر پژوهش می شود » با انحراف معیار ۰/۹۷۳ در بین موانع شخصی می توان اشاره کرد و باید علل و عوامل اصلی رفع این موانع تشخیص داده شود و در جهت بهبود وضعیت، اقدامات اصولی اتخاذ گردد.

واژگان کلیدی: آموزش و پرورش، موانع، پژوهش

تلاش برای یافتن حقیقت، از نیازهای فطری بشر می‌باشد. انسان در زندگی روزمره و در مسیر تکامل با سؤالات و ابهامات متعددی مواجه می‌شود. تمایل برای یافتن پاسخ مناسب به این سؤالات ما را به فعالیت بیشتر وادار میکند تا عطش خویش را با آگاهی و دانش بیشتر سیراب کنیم. به نظر می‌رسد هیچگونه حرکت علمی و منطقی بدون پشتوانه تحقیقات امکان پذیر نباشد. تحقیق فعالیتی کامل ضروری، موجه و دارای بازده مثبت تلقی می‌شود زیرا مبنای نوآوری و زمینه ساز تحول و تکامل وسایل و ابزارهای تولید است. تعداد پژوهشگران یکی از شاخصهای تعیین جایگاه کشورها از نظر پژوهش به حساب می‌آید پژوهش عامل توسعه و پویایی سازمانی و منشا تولید و توسعه ی مرزهای دانش است که امروزه این رویکرد بیش ازپیش مورد توجه سازمان ها و جوامع قرار گرفته است. در سازمان آموزش و پرورش که محور تغییر و تحولات اجتماعی است و همواره مورد اتکای اصلاح گران اجتماعی بوده است بدون شک تعامل بسیاری از عوامل و فرایندها جواب گوی این نهاد را در قبال مسئولیت در آن میسر می‌سازد چنانچه در این جهت راهکارهای مناسب برای تعلیم و تربیت و اصلاح وضعیت موجود برای رسیدن به موفقیت مطلوب رامی توان باتکیه برجستجوهای علمی و تحلیل و پژوهش دست یافت. وظایف و ماموریت های دشوار و حساس آموزش و پرورش درپرتو فعالیت های پژوهشی امکان تحقق می یابند و تحلیل و پیش بینی پدیده های آموزشی جز با بررسی عادلانه ی پژوهشگران قابل انجام نیست با این توصیف تدارک فعالیت های پژوهشی به عنوان اقدامی کاملاً ضروری احساس می گردد.

جامعه آماری و روش نمونه گیری جامعه آماری پرسنل آموزش و پرورش استان کهگیلویه و بویر احمد می باشد که در این پژوهش نظرات ۱۰۰ نفر به روش نمونه گیری طبقه ای تصادفی جمع آوری شده و با استفاده از پرسشنامه طرح ۲۴ سوالی لیکرت نظرات جمع بندی شده و با استفاده از نرم افزار spss و آزمون آماری همبستگی پیرسون موانع پژوهش بررسی گردیده شد. پرسشنامه ای که در این پژوهش استفاده شد طبق جدول شماره ۱ و پس از توضیح، جمع آوری و آمار آن بعد از وارد کردن در نرم افزار spss اطلاعات خواسته شده محاسبه گردید.

پرسشنامه

میزان تحصیلات: سن: جنسیت: مرد ☐ زن ☐ وضعیت تاهل: متاهل ☐ متاهل ☐ مجرد ☐ ☐

شماره پرسش	گویه های سوال	کاملاً موافقم	موقعم	نظری ندارم	مخالقم	کاملاً مخالفم
1	به طور کلی کارکنان سازمان به پژوهش علاقه دارند					
2	اعضای هیئت مدیره سازمان به تاثیر پژوهش در پیش برد امور سازمان معتقدند					
3	روسای ادارات و معاونت ها به تاثیر پژوهش در پیشبرد امور سازمان معتقدند					
4	کارکنان به تاثیر پژوهش در پیشبرد امور سازمان معتقدند					
5	مسولان تمایلی به آشکار شدن برخی از واقعیت های ناخوشایند با انجام پژوهش ندارند					
6	پژوهشگران از ارائه یافته های تحقیقی که خوشایند مسئولان سازمان نیست بیم دارند					
7	پژوهشگران مورد تکریم سازمان قرار می گیرند					
8	بیشتر کارکنان از دشواری پژوهش هراس دارند					
9	کارهای پژوهشی جذابیت ندارند					
10	مسولان کمتر کارکنان خود را به پژوهش ترغیب میکنند					
11	از دیدگاه مسئولان میان کارکنانی که پژوهش کنند یا نکنند تفاوتی وجود ندارد					
12	مسولان از یافته های پژوهشی بهره گیری نمی کنند					
13	مسولان به پیشنهاد های پژوهشی از سوی کارکنان اعتنایی ندارند					
14	مشکلات را می شود از آسانترین راه ها حل کرد پس نیازی به پژوهش نیست					
15	مشکلات را می شود با آزمون و تجربه حل کرد پس نیازی به پژوهش نیست					
16	یافته های پژوهشی راه حل عملی برای مشکلات سازمان ارائه نمیدهد					
17	فاصله گرفتن از مراکز دانشگاهی باعث عدم انجام پژوهش می شود					
18	دانش ناکافی در زمینه انجام تحقیق باعث فاصله گرفتن می شود					
19	مقررات دست و پا گیر اداری باعث فاصله گرفتن از انجام پژوهش می شود					
20	ناتوانی در استفاده از کامپیوتر و اینترنت جهت مطالعه و افزایش بار علمی					
21	نبود بودجه کافی برای تحقیق					
22	مسلط نبودن به زبان انگلیسی					
23	کافی نبودن امتیازات پژوهشی در امر پژوهش و تحقیق					
24	مسئولیت های خانوادگی باعث فاصله گرفتن از امر پژوهش می گردد					

جدول شماره ۱: نمونه پرسشنامه تهیه شده جهت انجام پژوهش

اهمیت و ضرورت موضوع:

در روزگار ما به پیوستگی میان تحقیقات و پیشرفت های علمی و فنی ازسویی و توسعه ی آموزش و پرورش ازسوی دیگر اشاراتی قابل تامل می شود و عمده ترین هدف از انجام تحقیقات تربیتی، کشف حقیقت های تازه و استفاده از آن یعنی کاربرد نتایج در حل مسائل آموزش و پرورش ذکر می کنند و صاحب نظران مال اندیش این روزگار بر این باور اند که پیش از اقدام به هر گونه اصلاحات آموزشی و یا بنیاد نهادن نظام های تربیتی نوین باید به پژوهش های نوینی دست زد و از نتایج آن در اجرای خط مشی ها و تحقق اصول و دستور عمل های موجه که نهاد آموزش و پرورش را به خصلت تحرک و خلاقیت مجهز می گردانند، بهره گرفت. نقش پژوهش در دانش تعلیم و تربیت عبارت است

از: توصیف، پیش بینی، بهبود و توضیح (خوبی نژاد، به نقل بورگ و گال، ص ۱۳۸۰) و به طور کلی همه ی پژوهش هادرا آموزش و پرورش در جهت دست یابی به یکی یا هر دو هدف ذیل است:

(۱) گسترش دانش، (۲) حل مشکل یا مسئله در مجموع نقش پژوهش هادرا آموزش و پرورش، به کارگیری منظم و رسمی روش های علمی به منظور مطالعه ی آموزشی می باشد. هدف پژوهش هایی که در قلمرو آموزش و پرورش انجام می دهند با هدف پژوهش در زمینه های دیگر متفاوت نیست و همانطور که هر پژوهش در نقطه ای از یک خط سیر زمانی قرار دارد و سوالات یک پژوهش بر مبنای آنچه در گذشته انجام شده شکل می گیرند. (دادستان، ۱۳۸۰) احتمالاً به موضوع پژوهش در زمان حال نیز زمینه ساز پیشرفت های کیفی تحقیقات خواهد بود. فرق پژوهش تربیتی مثل خود تربیت با پژوهش های دیگر این است که در پژوهش های تعلیم و تربیت همواره محقق باید عمل را در نظر گرفته باشد چرا که تعلیم و تربیت سرانجام و نهایت عملی است که باید به نتیجه برسد چنانچه هدف مندیزمی باشد (کاردان، ۱۳۸۰) پس ضرورت این مقوله در دستگاه تعلیم و تربیت به معنی واقعی کلمه، این است که حساسیت لازم را در مربیان نسبت به کاری که می خواهند انجام دهند ایجاد نموده و از تعلیم و تربیتی که غالباً تقلیدی است فاصله گرفته و نهایتاً معلم محقق شود. برخی گفته های این مقاله حاصل تجربیات در طی سه پژوهش در سطح شهرستان می باشد لذا امید است جمع بندی مشخصی در زمینه ی توسعه ی فعالیت های تحقیقاتی برداشته شود. حال باید با توجه به این مقولات دریابیم که چه عواملی راه پیشروی جهت انجام پژوهش را بسته و راه کارهای مبارزه با این مقولات چیست.

پیشینه تحقیق :

در یک چشم انداز کلی، پژوهش در آموزش و پرورش به عنوان زیر مجموعه ای از پژوهش های حوزه علوم انسانی از بی مهری به عمل آمده نسبت به پژوهش در این حوزه رنج می برد، گرچه با مروری بر تاریخچه ی کوتاه پژوهش در حوزه ی مذکور که از سال ۱۳۶۷ با تصویب آیین نامه ی شورای تحقیقات آغاز گشته درمی یابیم این مقوله کم و بیش جایگاه خود را در درون سازمان آموزشی باز کرده است به گونه ای که در طی پانزده سال تجربه تا پایان سال ۱۳۸۳ نزدیک ۴۳۰۰ طرح پژوهشی از محل اعتبارات آموزش و پرورش انجام شده است گرچه عموماً کشورهای جهان سوم با توجه به زیر ساخت های فرهنگی و علمی خود که شرایط را برای ادامه رشد تحقیق و بهره گیری از نتایج آن فراهم نمی آورند. البته تحقیقات نشان داده اگرچه ظرفیت اجرای تحقیقات آموزشی در این گونه کشورها در دو دهه ی اخیر به شدت توسعه یافته، اما هنوز با توجه به عوامل بازدارنده ی سیاسی و فقدان روحیه ی تحقیق تمرکز پژوهش در دستگاه های دولتی و تمایل تحقیقات به روزمره گی مشکل کماکان به حال خود باقی است. (ساکی، ۱۳۸۴) نکته ای که نباید از نظر دور داشت این است که مسئله عدم تاثیر گذاری تحقیقات بر عمل آموزشی، موضوعی نسبتاً فراگیر می باشد که غالباً همه ی نظام های آموزشی را با خود درگیر نموده است.

آموزش و پرورش به واسطه ماهیت، وسعت دامنه ی عمل، پیچیده گی و زیربنایی بودن و نیز درجه ی تاثیرگذاری در بخش های مختلف اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی از اهمیت فوق العاده ای برخوردار است. توجه به موانع و چالش های پیش روی نظام پژوهشی در دستگاه آموزش و پرورش شامل وضعیت معیشتی و رفاهی و همچنین داشتن یک روحیه مناسب جهت رسیدن به فرهنگ عمومی لازمه وجودی یک فرهنگی به حساب می آید و از همه مهمتر یک فرهنگی متناسب با علم روز اگر پیشرفتی نداشته باشد از لحاظ بار علمی نسل های بعد ضرر های فراوانی می کند که متناسب با آن جامعه در خطر بزرگی قرار خواهد گرفت و فرهنگ کشوری را تحت تاثیر خود قرار خواهد داد که باید مقوله فقر فرهنگی را جدی بگیریم لذا در این پژوهش هدف بررسی علل و عوامل فاصله گرفتن جامعه فرهنگی از خلاقیت و نو آوری که به نوعی می توان طرحواره از آن یاد کرد و در این پژوهش اطلاعات بدست آمده حاکی از آن است در بین موانع شخصی - دانش ناکافی در زمینه انجام تحقیق باعث فاصله گرفتن از امر پژوهش می شود» با درصد فراوانی ۵۶٪ موافقت نموده اند و در بین موانع سازمانی «کارکنان به تاثیر پژوهش در پیشبرد امور سازمان معتقدند» با درصد فراوانی ۵۷٪ بیشترین آمار را داشته و همچنین در بین جامعه آماری مورد نظر بر اساس جدول شماره ۷ گروه سنی ۳۵-۴۰ در بین ۵ گروه سنی با درصد فراوانی ۳۵٪ بیشترین فراوانی را داشته لازم به ذکر است که داده پرت در این پژوهش ۲٪ برآورد گردیده شده است و تعداد متاهلین بر اساس جدول شماره ۹ با درصد فراوانی ۸۴٪ و از لحاظ جنسیت افراد مورد تحقیق بر اساس جدول شماره ۸ با درصد فراوانی ۶۲٪ بیشترین درصد فراوانی را داشته است. لذا در بررسی کلی می توان اذعان کرد که شرایط تاهل و همچنین موقعیت شغلی افراد مرد نسبت به زن ها باعث فاصله گرفتن از ادامه تحصیل و همچنین انجام پژوهش و رسیدگی به شرایط تحصیلی خود داشته و لذا ادامه تحصیل در فصول تابستان به لحاظ عدم ارایه دروس اصلی توسط دانشگاه ها منجر به عدم حضور جامعه فرهنگی در محیط دانشگاهی شده است.

در بین موانع شخصی نمودار مربوط به گزینه «مشکلات را می شود با آزمون و تجربه حل کرد پس نیازی به پژوهش نیست» (نمودار شماره ۱) با بیشترین مخالف و نمودار مربوط به گزینه «دانش ناکافی در زمینه انجام تحقیق باعث فاصله گرفتن از امر پژوهش می شود» (نمودار شماره ۲) بیشترین موافق و در بین موانع سازمانی گزینه «یافته های پژوهشی راه حل عملی برای مشکلات سازمان ارائه نمیدهد» (نمودار شماره ۳) بیشترین مخالف و نمودار مربوط به گزینه «کارکنان به تاثیر پژوهش در پیشبرد امور سازمان معتقدند» با بیشترین موافق، در بین موانع سازمانی یاد شده ادارات مربوطه می توانند برای رفع این مشکل به جهت رسیدگی به امر پژوهش و تحقیق توسط جامعه فرهنگی اقدامات جدی تری را پیش گیرند و با در نظر گرفتن امتیازات خاص سعی در ترغیب جامعه فرهنگی به جهت سوق دادن آنها به سمت علم و پژوهش و نوع آوری نمایند تا بلکه جامعه رو به رشدی داشته باشیم تا در آینده شاهد مشکلات سوء سواد نباشیم در بین موانع شخصی بستگی به محیط منزل و شرایط کاری خود فرد دارد که چطور باید با مشکلات خود کنار آید و می توان گفت اگر هم سازمان و هم محیط منزل تا حدودی اصلاح گردد مشکل اصلی برطرف خواهد شد و میتوانیم امیدوار باشیم بر ایجاد یک نگرش علمی و رو به رشد به سمت پله های ترقی و باید مد نظر قرار دهیم تغییرات کتب درسی در ایام اخیر و بعضا ورود دروس جدیدتر و یا فشرده تر شدن شرایط تحصیل و تدریس دروس، پس با دیدی بازتر باید به موضوع نگریش و تغییر و تحول سیستم و شیوه های نوین در کتب درسی را متناسب با تغییر جامعه فرهنگی باید تغییر نماید و از آن وضعیت آموزشی سنتی خارج گردیم.

Statistics

		q9	q14	q15	q17	q18	q20	q22	q24
N	Valid	100	100	100	100	100	100	100	100
	Missing	0	0	0	0	0	0	0	0
	Mean	3.57	3.85	3.80	2.40	2.27	2.32	2.06	2.80
	Mode	4	4	4	2	2	2	2	2
	Std. Deviation	1.057	.989	1.005	1.155	.973	1.004	1.043	1.146
	Variance	1.116	.977	1.010	1.333	.947	1.008	1.087	1.313

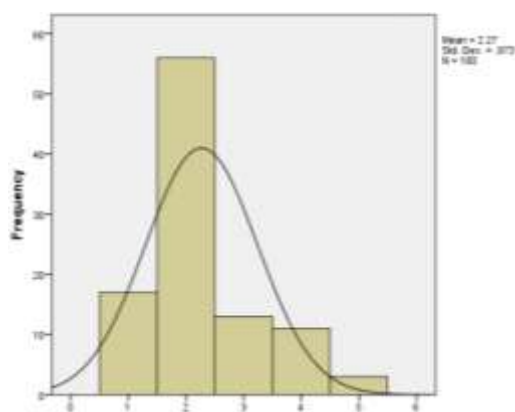
جدول شماره ۲: اطلاعات مربوط به سوالات موانع شخصی پرسشنامه

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid کاملاً موافق	17	17.0	17.0	17.0
موافق	56	56.0	56.0	73.0
بدون نظر	13	13.0	13.0	86.0
مخالف	11	11.0	11.0	97.0
کاملاً مخالف	3	3.0	3.0	100.0
Total	100	100.0	100.0	

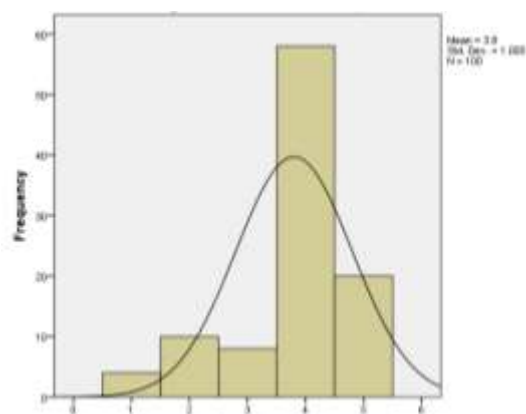
جدول شماره ۳: دانش ناکافی در زمینه انجام تحقیق باعث فاصله گرفتن از امر پژوهش می شود

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid کاملاً موافق	4	4.0	4.0	4.0
موافق	10	10.0	10.0	14.0
بدون نظر	8	8.0	8.0	22.0
مخالف	58	58.0	58.0	80.0
کاملاً مخالف	20	20.0	20.0	100.0
Total	100	100.0	100.0	

جدول شماره ۴: مشکلات را می شود با آزمون و تجربه حل کرد پس نیازی به پژوهش نیست

نمودار ۲: دانش ناکافی در زمینه انجام تحقیق باعث فاصله گرفتن از امر پژوهش می شود

نمودار ۱: مشکلات را می شود با آزمون و تجربه حل کرد پس نیازی به پژوهش نیست

Statistic

	q23	q21	q19	q16	q10	q11	q12	q13	q1	q2	q3	q4	q5	q6	q7	q8
Valid	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Missing	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Mean	2.38	1.99	2.33	3.54	2.28	2.59	2.37	2.64	2.94	2.87	2.77	2.56	2.34	2.49	2.73	2.39
Mode	2	2	2	4	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Std. Deviation	1.071	.927	1.101	.979	.975	1.190	.971	1.115	1.188	1.125	1.188	1.028	1.085	.969	1.109	1.053
Variance	1.147	.858	1.213	.958	.951	1.416	.943	1.243	1.411	1.266	1.411	1.057	1.176	.939	1.229	1.109

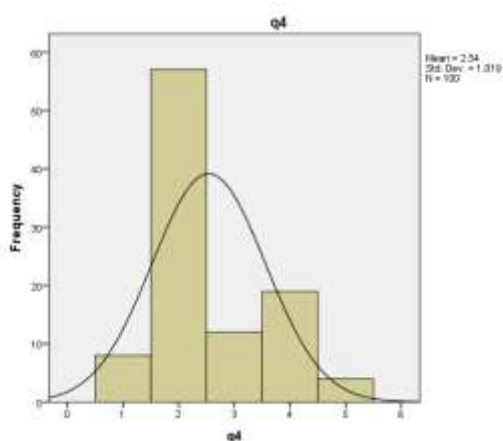
جدول شماره ۵: اطلاعات مربوط به سوالات موانع سازمانی پرسشنامه

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	کاملا موافق	8	8.0	8.0	8.0
	موافق	57	57.0	57.0	65.0
	بدون نظر	12	12.0	12.0	77.0
	مخالف	19	19.0	19.0	96.0
	کاملا مخالف	4	4.0	4.0	100.0
Total		100	100.0	100.0	

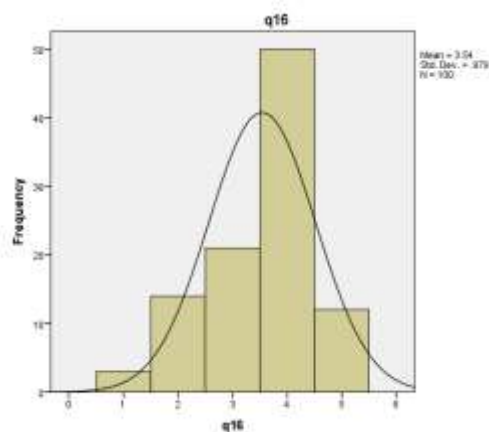
جدول شماره ۶: کارکنان به تاثیر پژوهش در پیشبرد امور سازمان معتقدند

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	کاملاً موافق	3	3.0	3.0	3.0
	موافق	14	14.0	14.0	17.0
	بدون نظر	21	21.0	21.0	38.0
	مخالف	50	50.0	50.0	88.0
	کاملاً مخالف	12	12.0	12.0	100.0
Total		100	100.0	100.0	

جدول شماره ۶: یافته های پژوهشی راه حل عملی برای مشکلات سازمان ارائه نمیدهد

نمودار ۴: کارکنان به تاثیر پژوهش در پیشبرد امور سازمان معتقدند

نمودار ۳: یافته های پژوهشی راه حل عملی برای مشکلات سازمان ارائه نمیدهد

سن

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	<30	7	7.0	7.0	7.0
	30-35	29	29.0	29.0	36.0
	35-40	32	32.0	32.0	68.0
	40-50	21	21.0	21.0	89.0
	50<	9	9.0	9.0	98.0
	6.00	2	2.0	2.0	100.0
Total		100	100.0	100.0	

جدول شماره ۷: تعیین وضعیت سنی افراد مورد آزمون

جنس

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid مرد	62	62.0	62.0	62.0
زن	38	38.0	38.0	100.0
Total	100	100.0	100.0	

جدول شماره ۸: وضع جنسیت افراد مورد آزمون

تاهل

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid متاهل	84	84.0	84.0	84.0
مجرد	16	16.0	16.0	100.0
Total	100	100.0	100.0	

جدول شماره ۹: وضعیت تاهل افراد مورد آزمون در پرسشنامه

ویژگی های زیرموجب می شود که آموزش و پرورش به سمت پژوهش سوق داده شود:

(۱) گسترده‌ی نظام تعلیم و تربیت و همه جانبه بودن آن (۲) دشواری وظایف (۳) نقش آموزش و پرورش در جریان توسعه کشور، مانند برنامه ی چهارم توسعه و چشم انداز بیست ساله کشور (۴) وجود چالش ها و مشکلات در آموزش و پرورش مانند افت تحصیلی که نتایج مطالعات تطبیقی نظیر TIMSS نیز آنرا گوش زد نموده اند (ساکی، ۱۳۸۰)

(۵) لزوم ایجاد اصلاحات آموزشی با توجه به تغییرات فرهنگی و علمی و جهانی (جهانی سازی و جهانی شدن)

(۶) حل مسائل و معضلات آموزش و پرورش که هرگونه اصلاح آموزشی و تربیتی و یا بنیان نهادن آنها نیاز به پژوهش های جدید می باشد تا

از پرتو نتایج آن در اجرای خط مشی ها و تحقق اصول و دستور عمل های موجه که می تواند خصلت تحرک و خلاقیت

را بهبود بخشد، استفاده شود. (۷) گسترده‌ی وظایف: موضوعاتی چون برنامه ی کلان کل کشور، در دهه های ۱۳۸۰ تا ۱۴۰۰ و نظام متحول جهانی

و خصوصاً مشخصه های آموزش و پرورش جهانی در قرن بیست و یکم، مدیران سه سطح (عالی، میانی و اجرایی) این مجموعه ناگزیرند تصمیمات

بخردانه در مجموع وظایف مختلف سازمانی انجام دهند (صافی، ۱۳۸۰)

منابع:

- ساکی، رضا (۱۳۸۴) پژوهش نامه آموزشی شماره ۱۹، پژوهشکده تعلیم و تربیت.
- خوی نژاد، غلام رضا (۱۳۸۰) روش های پژوهش در علوم تربیتی، تهران انتشارات سمت.
- کاردان، علی محمد (۱۳۸۰) پژوهش نامه آموزشی شماره ۴۴، پژوهشکده تعلیم و تربیت.
- دادستان، پری رخ (۱۳۸۰) پژوهش نامه آموزشی شماره ۱۰، پژوهشکده تعلیم و تربیت.
- صافی، احمد (۱۳۸۰) پژوهش نامه آموزشی شماره ۱۰، پژوهشکده تعلیم و تربیت.